

Svartskogen og Tysfjordfeltet - to saker, ulikt utfall

Bjørn Bjerkli, førsteamanuensis ved Institutt for
sosialantropologi, Universitetet i Tromsø.

E-mail: bjornb@sv.uit.no

Begge sakene har vært gjennom de samme rettsprosessene.

- Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms:
 - Tysfjordfeltet: Stevning 5.nov. 1992
Dom 28. okt.1993
 - Svartskogen: Stevning 16. juni 1993
(Kåfjord i Troms) Ny stevning 1. des. 1997
Dom 5. mars 1999.

Svartskogen og Tysfjordfeltet

- Begge sakene ble anket til Høyesterett.
 - Tysfjordfeltet: Dom i Høyesterett 1996
(Rt. s.1232)
 - Svartskogen: Dom i Høyesterett 2001
(Rt. s. 1229)

Utmarkskommisjonen for Nordland og Troms.

- En spesialdomstol opprettet av Stortinget i 1985.
- Formål:
 - å fastlå hvorvidt staten er eier av grunnarealer i de to fylkene.
 - fastsette grensene mellom statlig og annen grunn.
 - fastslå om bruksretter eksisterer på statlig grunn og hvem som eventuelt har slike retter.
- Utvalget for statseiendom – en forløper til utmarkskommisjonen som virket fram til 1985.

Generelt om feltene:

- Tysfjordfeltet: I fjellene rundt Hellemofjorden og Grunnfjorden.
 - Omtvistet areal 123.5 km².
 - Høyereliggende områder over tregrensen.
 - Tvist: Grensen mellom statlig grunn og private gårders grunn.
 - De eldste gårdene i området skyldsatt i 1776.
 - Gamle finneodelsgårder. Områdene inne i fjordene brukt som sommerboplasser fram til begynnelsen av 1700-tallet – sommersete – for gårder med vinterboplasser lengre ute (for eksempel Drag).
 - 1700 – 1800 tall: overgang fra reindriftnomadisme til fast bosetting.
 - Gårdene kjøpt av staten etter at skyldsettingen startet.
 - Salten-området solgt fra kongen til privat godseier i 1666, men statlig tilbakekjøp i 1682.

Generelt om feltene:

- Svartskogen: Innerste delen av Manndalen.
 - Omtvistet areal: 116 km².
 - Skogbevokst dal, omkranset av høye fjell.
 - Eiendomsrett til utmarksområdet. Av lokalbefolkningen ansett som "bygdeallmenning" – ikke privat grunn tilhørende gårder.
 - De eldste gårdene skyldsatt i 1780.
 - Eldre finneodelsgårder. Registrert som finnerydning 1723.
 - Nord-Troms (Troms fogderi) solgt til privat godseier i 1666. Delvis statlig tilbakekjøp etter 1850.
 - Oppsitterne leilendinger. Privat oppkjøp av gårder etter 1850.
 - Staten kjøper Svartskogen i 1885 fra eier av "Skjervøygodset".

Brukens karakter innenfor feltene.

- Hovedformer for bruk: Beite – reinbeite. Oppsitterne på gårdene eide rein. En form for seterbruk knyttet til intensiv reindrift. Saubeite. Slått. Jakt, sanking (senegress, syregress), fiske.
- Privat rådighet knyttet til gårdene.
- Til dels felles bruk av området mellom flere tilstøtende gårder knyttet til beite, jakt, fangst.
- Sedvanemessig regulert bruk med røtter tilbake i finneodelstiden, Staten har i liten grad forsøkt å regulere bruken, bortsett fra reindriften (Begrensning av svensk beiterett, forbud mot sytingsrein).

Brukens karakter innenfor feltene:

- Svartskogen (før dommene):
 - Hovedbruksformer; seterbruk (geit), sauebeite, hogst til brensel og bygningsmaterialer, slått, jakt, sanking og fiske.
 - Kollektiv rådighet, men ikke styrende organ.
 - Individuell beslutning om bruk.
 - Ad hoc sanksjonering av ikke ønskelig bruk.
 - Heftig motstand mot forsøk på statlig regulering av bruken.
 - Et eksempel på videreføring av eldre allmenningsretter med rot i "finneodelen".

Domstolenes behandling.

- For begge feltene. Relativt detaljert beskrivelse av tidligere lokal bruk av området framover til i dag.
- Finneodelssystemet beskrevet som del av det historiske forløpet.
- Om rettighetene i finneodelen på noe vis ble videreført som sedvane blir ikke drøftet. Det legges vekt på at matrikuleringen og de kjøp og salg som deretter skjedde ble akseptert av folk, dermed aksepterte de rettstilstanden (hvem som i utgangspunktet var eier).

Domstolenes behandling

- Tysfjordfeltet: Dette var det første feltet i forbindelse med Utmarkskommisjonen hvor det ble hevdet et samerettslig utgangspunkt fra oppsitternes side. Samisk sedvane, alders tids bruk, ILO-169 (art.14).
- Svartskogen. Her ble også et samerettslig utgangspunkt hevdet, i tillegg til et argument om at statens kjøp i 1885 måtte anses som ugyldig. (Selger hadde ikke rett til å avhende området, siden det tilhørte oppsitterne). (I utgangspunktet frarådet oppsitternes prosessfullmektig å vektlegge samerettslige argumenter, de tillitsvalgte i bygda krevde det).

Utmarkskommisjonens slutning:

- Tysfjordfeltet.
 - De private grunneierne fikk i stor utstrekning medhold i sine grensekraav.
 - Grunneierne hadde ingen opprinnelig eiendomsrett basert på bruk. Fast bosetning utviklet seg først fra midten av 1700-tallet.
 - Eiendomsretten fulgte av kjøpet fra staten, hva som naturlig måtte anses lå til gården ved kjøpet.
 - Samisk tradisjonell bruk måtte vektlegges ved vurdering av hva som naturlig lå til gården.
 - Et særlig samisk (sjøsamisk) rettsgrunnlag var ikke til stede.
 - ILO-169 kunne ikke anvendes som rettsgrunnlag basert på "privat okkupasjon".

Utmarkskommisjonens slutning:

■ Svartskogen.

- Staten er eier av Svartskogen. Vektlegging av adkomstdokumentene fra 1885 (Skjøte og skylddelingsdokumenter).
- Tilkjente bruksretter til folk i Manndalen:
Bruksrettene ble behandlet hver for seg.
 - Beiterett for sau ut fra hvor mange dyr gårdene kunne fø.
 - Rett til vedhugst (brensel og annet materiale til eget bruk).
 - Vedhugstretten ble gitt som en generell rett til bygdefolket. Lokal samisk sedvane ble vektlagt. Alders tids bruk var det rettslige prinsipp. "...røtter i eldgammel sjøsamisk ressursutnyttelse i allmenning".
 - ILO-167 ga ikke et selvstendig grunnlag for rettighetene
 - Rett til slått tapt fordi slått var en foreldet bruk.
 - Rett til setring ikke gitt fordi bruken var for ung (1950-tallet).

Anke til høyesterett:

- Begge sakene ble anket.
- Tysfjordfeltet av staten – deretter av oppsittere. Staten ville ha grensene mellom statseiendom og de private slik Utvalget for statseiendom hadde foreslått i 1980. De omtvistede 123.5 km² var statsgrunn
- Svartskogen av et stort flertall av bygdefolket – deretter av staten. Bygdefolket krevde eiendomsrett til området. Staten hevdet at det forelå ingen bruksretter. (Høyesterett avviste statens anke og behandlet bare eiendomsretts spørsmålet)

Høyesterett: Tysfjorddommen.

- Staten fikk medhold i sin grensepåstand.
- Dissens: 3 for 2 mot.
- Grunnlaget for dommen: Salget fra staten og hva som naturlig måtte anses å følge med.
- Man måtte skille mellom bruksformene. Noen bruksformer ga dårligere grunnlag enn andre for vurdering av hva som naturlig lå til gården.
- Bruksformer som sennegresskjæring, syresanking, etc., var å anse som allemannsretter som lå til fri utnyttelse for alle og enhver. Det samme med småfebeite. Storfebeite ga sterkere rett. Reinbeite ga ikke grunnlag for eiendomsrett.
- ILO-169 var ikke relevant. Det mente også mindretallet som ville opprettholde utmarkskommisjonens dom med bakgrunn i at "den festnede bruk av fjellområdene ... (hadde) gitt grunnlag for eiendomsrett".

Høyesterett: Svartskogdommen.

- Staten tapte sin eiendomsrett, selv om de hadde skjøte på området.
- Den omfattende dokumenterte bruken (siden 1800-tallet) var av en slik karakter at det ga grunnlag for eiendomsverv (alders tids bruk) – Bruk som om de eide det.
- De hadde vært i god tro – troen ble styrket ved at protestene mot statens forsøk på kontroll førte til at staten trakk seg tilbake.
- Eiendomsretten ble gitt til bygdefolket generelt ut fra den sedvanemessige brukens karakter.
- Dommen baserer seg på norsk tingrett uavhengig av folkerettens regler, men det sies at dommen er i samsvar med med ILO-169 (art.14 nr.1) og de hensyn regelen skal ivareta.

Rettsutvikling:

- Utmarkskommisjonen søker å vektlegge samiske bruksformer i noen grad som rettighetsgivende – men basert på allmenne tingsrettslige betraktninger.
- Premisser fra norsk rettspleie har størst gjennomslagskraft, Tysfjorddommen i HR viser at på midten av 1990 vektlegges ”norske” bruksformer mer enn samiske.
- Mindretallet (2) i Tysfjorddommen er sammenlignbart med den enstemmige kjennelsen i Svartskogsaken.
- Høyesterett søker å ivareta de folkerettslige prinsippene gjennom ny vurdering av rettigheter basert på samiske bruksformer i forhold til innarbeidete rettsprinsipper som ”Alders tids bruk”.
- Privat eiendomsrett (Tysfjord) vs. kollektiv eiendomsrett (Svartskogen). Hvilken betydning? Hadde utfallet i Tysfjord blitt annerledes etter Svartskogdommen (og Selbudommen)?

